Mari Sjöström, Maria Salenius, Kyösti Värri, Emma Holsti
Eduskunta
Sivistysvaliokunta

Kuntaliiton lausunto Valtioneuvoston maaseutupoliittinen selonteko

Kuntaliitto kiittää mahdollisuudesta lausua eduskunnan sivistysvaliokunnalle valtioneuvoston maaseutupoliittisesta selonteosta. Selonteko on laaja ja monipuolinen. Selonteon näkökulma ulottuu pitkälle tulevaisuuteen ja kohti 2040-lukua. Selonteon visio ja sen toteuttamiseksi esitetyt kehittämissuositukset ovat hyvin yleisellä tasolla, joka johtunee siitä, että konkreettiset toimenpiteet päätetään kulloisenkin hallituksen toimesta.

Kuntaliitto keskittyy lausunnossaan sivistysvaliokunnan toiveiden mukaisesti varhaiskasvatukseen ja koulutukseen sekä kulttuuri-, liikunta- ja nuorisoasioihin.

Kuntaliitto toteaa, että valtioneuvosto antoi koulutuspoliittisen selonteon eduskunnalle vuonna 2021 ja pääministeri Petteri Orpon hallituskaudella on laadittu kulttuuripoliittinen selonteko. Kuntaliiton mukaan olisi tärkeää, että erinäisten selontekojen pitkän aikavälin visiot ja tavoitteet sekä tarkemmat toimeenpanosuunnitelmien väliset yhteydet tunnistetaan, jotta politiikkatoimet eivät siiloutuisi tarpeettomasti.

Kunnat tärkeässä roolissa sivistyspalveluiden järjestäjinä

Maaseutupoliittisessa selonteossa on kuvattu maaseutumaisten alueiden tilannetta ja muutostekijöitä varsin kattavasti. Väestönkehitys vaikuttaa ja haastaa merkittävästi maaseutumaisten alueiden kehitystä. Myös alueiden eriytymiseen sekä palveluverkkomuutoksiin on selonteossa kiinnitetty huomiota eri näkökulmista. Lähtökohta on, että maaseudulla on asutusta, jolle tulee tarjota keskisiä julkisia palveluita.

Kunnilla on keskeinen rooli järjestää, tukea ja kehittää sivistyspalveluita asukkailleen. Kuntien toimintamenoista lähes 70 % kohdentuu sivistyspalveluiden järjestämiseen. Sivistyspalveluilla toteutetaan sivistyksellisiä perusoikeuksia sekä lisätään yhdenvertaisuutta ja hyvinvointia.

CC BY

Suomen Kuntaliitto
www.kuntaliitto.fi
etunimi.sukunimi@kuntaliitto.fi

Finlands Kommunförbund
www.kommunforbundet.fi
fornamn.efternamn@kommunforbundet.fi

Selonteossa on suppeasti käsitelty opetus- ja koulutuspalveluiden saatavuuden haastavia näkymiä. Väestönkehitys vaikuttaa väistämättä koko kasvatus- ja koulutuspalveluiden ketjuun.

Kuntaliiton mukaan alhaisen syntyvyyden vaikutukset ovat jo realisoituneet varhaiskasvatuksessa. Käytännössä varhaiskasvatuksen osallistumisasteen nousu on peittänyt alleen alhaisen syntyvyyden vaikutukset. Suurin osa kunnista elää todellisuutta, jossa varhaiskasvatukseen osallistuvien lasten määrä vähenee, vaikka osallistumisaste nousisi. Vuoteen 2030 mennessä peruskoulujen oppilasmäärät tulevat laskemaan dramaattisesti, jopa n. 90 000 lapsella. Tältä osin on odotettavissa, että tulevina vuosina monessa kunnassa tehdään kouluverkkotarkastelua. Tämä on myös keskeinen tapa pyrkiä hallitsemaan kustannuskehitystä oppilasmäärien vähentyessä. Useimmilla alueilla myös 16–18-vuotiaiden ikäluokka on pienentynyt jo pitkään. Kiihtyvä väestönmuutos haastaa siten myös toisen asteen koulutuksen eli lukio- ja ammatillisen koulutuksen. Ammatillisen koulutuksen järjestämisen haasteita lisää samanaikainen työikäisen väestön väheneminen.

Lukiokoulutus on pysynyt edelleen maantieteellisesti hyvin saavutettavana palveluna. Vaikka lukioiden määrä on pienentynyt 2000-luvulla yli sadalla oppilaitoksella, on lukiokoulutusta tarjolla yhä noin kolmessa neljäsosassa Manner-Suomen kunnista. Koska lukioiden määrä on pääosin vähentynyt kaupungeissa lukioiden yhdistymisten takia, on lukiokoulutuksen alueellinen saavutettavuus säilynyt toistaiseksi hyvänä. Näin ei välttämättä jatkossa enää ole. Erityisesti pienissä kunnissa olevien lukioiden opiskelijamäärät ovat pienentyneet merkittävästi.

Maaseutumaisilla alueilla lukioikäisten määrät ovat pienentyneet ja kehityksen ennakoidaan jatkuvan myös tulevina vuosina. Samanaikaisesti tapahtuva nuorisoikäluokkien pieneneminen ja julkisen talouden tiukkeneminen haastavat lukiokoulutuksen järjestämisen tulevina vuosina etenkin maaseutumaisilla alueilla. Lukiokoulutuksen palveluverkko on lukiokoulutuksen yhtenäisen luonteen vuoksi periaatteessa järjestettävissä tiheämpänä kuin ammatillisessa koulutuksessa. Kuntaliitto pitää lukiokoulutusta sekä sen saatavuutta ja saavutettavuutta tärkeänä maaseutupolitiikan osana ja pitää siksi harmillisena, että lukiokoulutus ohitetaan lähes kokonaan selonteossa. Sillä on kuitenkin vahva kytkentä sekä perusopetukseen että seutukunnan elin- ja vetovoimaan.

Selonteossa on tuotu esiin, että ammatillinen koulutus ei ole kaikkialla Suomessa saavutettavaa ja viime vuosina oppilaitosten toimipisteitä on keskitetty enemmän. Erilaiset uudistukset ja rahoituksen vähentyminen on vaikuttanut tilanteeseen, kuten myös väestön keskittyminen kaupunkiseuduille. Ammatillisen koulutuksen järjestäminen vaatii lähtökohtaisesti

merkittävästi suurempaa väestöpohjaa esimerkiksi lukiokoulutukseen verrattuna, jotta tarvittavaa kalustoa voidaan hankkia ja saadaan kokoon riittävän suuria opiskelijaryhmiä.

Nykyinen tutkintojärjestelmä sisältää 160 eri tutkintoa ja noin 3400 tutkinnon osaa. Tämä haastaa osaltaan ammatillisen koulutuksen tarjoamista kaikkialla Suomessa. Tutkintojärjestelmää tulisi joustavoittaa merkittävästi, jotta koulutuksen saavutettavuutta ja saatavuutta voitaisiin parantaa myös haja-asutusalueilla. Ammatillisesta koulutuksesta valmistuneista noin 80 % jää saman maakunnan alueelle, ja sillä on merkittävä vaikutus alueen elinvoiman kannalta. On tärkeää pystyä turvaamaan koulutuksen saatavuus laajasti eri puolilla Suomea siten, että koulutuksen järjestäjillä on riittävät taloudelliset ja toiminnalliset resurssit alueen koulutustarpeisiin vastaamiseen ja oppivelvollisten sekä aikuisten kouluttamiseen.

Alueet ja kunnat erilaistuvat, eivätkä samat ratkaisut toimi kaikkialla. Valtion tulee aktiivisesti tukea ja kannustaa uudenlaisten ratkaisujen kehittämiseksi. Kuntaliitto katsoo, että kasvatuksen ja koulutuksen yhdenvertaisuuden, laadun sekä saavutettavuuden haasteisiin erilaistuvilla alueilla voidaan parhaiten vastata mahdollistamalla monimuotoisia toiminnan järjestämisen tapoja, ei velvoitteita ja sääntelyä lisäämällä. Lainsäädännön ja rahoituksen tulee mahdollistaa eri koulutusmuotojen ja koulutusasteiden, kuntien ja koulutuksen järjestäjien ja muiden toimijoiden välisen yhteistyön.

Poikkihallinnolliset tavoitteet ja kehittämissuositukset

Tavoite 5.1 ”ajantasaistaa digitaalista ja fyysistä saavutettavuutta” suosituksineen ei ota huomioon kunnan sivistyspalveluita.

Digitalisaatiota hyödynnetään monin tavoin kunnan eri toimialoilla, jolloin on myös olennaista, että digitaalinen infrastruktuuri on kattavaa ja toimivaa. Kuntaliitto pitää tärkeänä, että kunnat voivat hyödyntää digitalisaation mahdollisuuksia monipuolisesti. Digitaaliset palvelut ja näihin liittyvä yhteistyö mahdollistavat monia tapoja tuottaa koulutus- ja muita sivistyspalveluita sekä kehittää uusia innovaatioita.

Kuntaliiton mukaan digitalisaation avulla voidaan edistää koulutuksen ja opetuksen saavutettavuutta. Tällä hetkellä digitaalisia ratkaisuja opetuksen järjestämiseksi käytetään, mikäli lainsäädäntö tämän mahdollistaa. Tältä osin ratkaisut painottuvat perusopetuksen jälkeiseen koulutukseen. Kuntaliitto pitää tärkeänä, että perusopetuksessa voitaisiin nykyistä joustavammin hyödyntää etäyhteyksiä hyödyntävää opetusta lähiopetusta täydentävänä ratkaisuna.

Toisen asteen koulutuksessa digitalisaatio on yksi tärkeä osaratkaisu huolehdittaessa koulutuksen laadusta ja saavutettavuudesta kansalaisten yhdenvertaisuuden näkökulmasta. Esimerkiksi lukiokoulutuksessa digitalisaatio mahdollistaa opintotarjonnan laajuuden ja laadun myös paikallisesti pienemmillä opiskelijamäärillä. Lainsäädäntö mahdollistaa jo tällä hetkellä digitaalisten ratkaisujen hyödyntämisen toisen asteen koulutuksessa ja koulutuksen järjestäjillä on jo hyvää kokemusta asiassa. Tarvitaan kuitenkin yhä ennakkoluulottomuutta ja pitkäjänteistä ennakointia ratkaisujen etsimisessä.

Tavoite 5.2 ”vahvistaa talouden uudistamista tukevia rakenteita” suosituksineen sisältää huomion osaamisen parantamisesta.

Selonteossa kiinnitetään perustellusti huomiota lukiokoulutuksen saavutettavuuteen alueilla, joilla nuorten määrä vähenee. Kuntaliitto pitää tärkeänä, että kunnat lukiokoulutuksen järjestäjinä pystyvät jatkossakin huolehtimaan lukiokoulutuksen saatavuudesta omalla lähialueellaan. Monessa tapauksessa se merkitsee etenkin maaseutumaisilla alueilla, mutta laajemminkin seutukunnissa, koulutuksen järjestäjien keskinäisen yhteistyön tiivistämistä alueella. Lukiokoulutuksen merkitystä osaamisen vahvistajana korostaa, että se on pääasiallinen väylä korkeakouluopintoihin.

Kuntaliitto pitää tärkeänä, että selonteossa halutaan vahvistaa osaamisen lisäämisen, koulutuksen, erityisesti vapaan sivistystyön, maahanmuuton ja kotoutumisen edellytyksiä maaseuduilla. Pienenevä väkimäärä asettaa tälle tulevina vuosina kuitenkin yhä kasvavia haasteita. Esimerkiksi kansalaisopistotoimintaa on toistaiseksi tarjolla kaikissa Manner-Suomen kunnissa. Vapaalla sivistystyöllä onkin tärkeä tehtävä maaseutumaisilla alueilla myös tulevaisuudessa. Senkään saatavuus ei kuitenkaan ole itsestäänselvyys.

Tavoite 5.3 ”voimistetaan toimintaedellytyksiä, hyvinvointia, luottamusta ja tulevaisuususkoa” korostaa ihmisten mahdollisuuksia asua maaseutumaisilla alueilla. Kuntaliitto pitää tärkeänä selonteon huomiota, että tämä edellyttää saavutettavia ja alueiden erityispiirteitä huomioivia peruspalveluiden järjestämistapoja.

Kuntaliiton mukaan selonteossa ei ole tarkemmin kuvailtu millä keinoin suosituksissa mainitut peruspalveluiden järjestäminen ja siihen liittyvät rahoituskysymykset on tarkoitus ratkaista maaseudun asuttavuuden varmistamiseksi. Selonteossa jätetään myös avoimeksi, mitä poikkihallinnollinen ja kokonaisvaltainen palveluverkkoanalyysin on tarkoitus sisältää.

Selonteossa ei ole esimerkiksi pohdittu maaseutualueen varhaiskasvatuksen sekä esi- ja perusopetuksen järjestämisen haasteita lapsimäärän

pienentyessä. Kyseiset palvelut ovat ns. lähipalveluja ja niiden toteuttaminen on todennäköisesti entistä haastavampaa, jos alle kouluikäisten lasten määrä vähenee eikä lapsia enää alueelle synny. Millä keinoin turvataan perheiden tarvitsemat lähipalvelut asuinpaikasta riippumatta?

Kunta voi järjestää varhaiskasvatusta monin eri tavoin. Maaseutumaisessa kunnassa perhepäivähoidon erilaiset toimintamuodot voivat olla ainoa tapa toteuttaa varhaiskasvatus lähellä perheitä.

Perusopetuksen järjestämisen lähtökohdat ovat erilaisia riippuen kunnan olosuhteista ja palveluverkon rakenteesta. Vielä kuntien ylläpitämä kouluverkko on kattavaa. Noin viidennes oppilaista on koulukuljetuksissa, eivätkä määrät ole nousseet. Tosin kuntakohtaiset erot kuljetusoppilaiden määrissä ja osuuksissa sekä kuljetuskustannuksissa ovat suuria. Kunnat eivät kuitenkaan ole ajautuneet tilanteeseen, jossa oppilaita olisi pitkäaikaisesti majoitettava lukuvuoden aikana, koska koulumatkoille määritelty ajallinen kesto ylittyisi. Tulevina vuosina syntyvyyden rajun lasku vaikuttaa kuntien tapaan huolehtia perusopetuksen laadusta ja saavutettavuudesta. Kuntaliiton arvion mukaan opetuksen järjestäjät hyödyntävät yhteistyön mahdollisuuksia, mutta yhteistyötä voitaisiin tehdä nykyistä enemmän. Tämän lisäksi tarvitaan joustavien opetuksen järjestämistapojen kehittämistoimia. Kuntaliitto pitää tärkeänä, että etäopetuksen mahdollistamiseksi otetaan kehittämisaskeleita esimerkiksi kokeilujen muodossa. Kunnat ovat suhtautuneet myönteisesti opetus- ja kulttuuriministeriön valtionavustushakuun, jolla edistetään perusopetuksen järjestämisen yhteistyörakenteita.

Kuntaliiton selvityksessä (2025) kuntapalveluiden vaikuttavuudesta oppivelvollisuusikäisten lasten ja nuorten hyvinvoinnin ja kuntien panostusten tarkastelusta osoittaa, että kunnat ovat suhtautuneet vakavasti ja tavoitteellisesti hyvinvoinnin edistämiseen sekä koulutuspalveluissa että vapaa-ajalla. Kunnat ovat muovanneet rakenteitaan, henkilöstöään ja toimintatapojaan toteuttaakseen muiden tehtävien lisäksi yleistä hyvinvoinnin edistämistehtävää. Toiminnalliset panostukset hyvinvointiin ovat edellyttäneet paljon myös taloudellisia resursseja kuten henkilöstön palkkaamista.

Suositus lisätä liikkumista ja vahvistaa hyvinvointia ja toimintakykyä korostaa alueellisten erityispiirteiden ja –haasteiden huomioimista. Kunnilla on tärkeä rooli edistää liikkumisen edellytyksiä ja kuntalaisten hyvinvointia ennaltaehkäisten myös liikkumattomuudesta aiheutuvia haasteita. Liikkumattomuutta haastaa maaseudulla mm. pitkät etäisyydet ja haasteet päästä liikuntaharrastusten pariin.

Niukkenevien resurssien tilanteessa on olennaista mahdollistaa erilaisin joustavin ratkaisuin kuntien välinen yhteistyö myös liikuntapalveluiden

osalta ja pohtia kannustimia sekä mahdollisia ratkaisuja näiden palveluiden turvaamiseksi myös maaseudulla. Väistämättä myös väestörakenteen muutos haastaa pohtimaan muun muassa palveluiden sisältöä, rakennetta, liikunnan harrastamisen olosuhteita sekä kuljetuspalveluiden tarvetta väestön ikääntyessä. Liikkumisohjelmien osalta on keskeistä huomioida, että kunnilla on jo useita erilaisia lakisääteisiä suunnitelmavelvoitteita (mm. hyvinvointisuunnitelma), jotka pitävät sisällään myös liikkumista ja liikunnallista elämäntapaa tukevia tavoitteita ja toimenpiteitä. Huomionarvoista on myös, että liikkumisen lisäämistä tukevien ratkaisujen rahoituksen pätkittäisyys haastaa pitkäjänteisen kehittämisen.

Muistutamme myös, että edellä kuvattuja haasteita sekä väestönmuutoksen, kuntayhteistyön toteuttamisen että rahoituksen pätkittäisyyden osalta ilmenee myös niin kulttuuripalveluiden kuin nuorisotyön palveluidenkin kokonaisuuden toteuttamisessa. Esimerkiksi nuorten määrän vähentyessä nuorisotyön uusien toimintamuotojen kehittämiseen on oltava aitoja mahdollisuuksia ja kuntayhteistyön erilaisia hyviä toimintamalleja pystyttävä kokeilemaan. Kulttuurin osalta muutos haastaa saavutettavuuden lisäksi myös palveluiden sisältöjä. On tärkeä tunnistaa myös esimerkiksi nuorisotilojen ja kirjasto- ja kulttuuripalveluiden merkitys kohtaamispaikkoina ja yhteisöllisyyden edistäjinä. Maaseudun sosiaalista kestävyyttä vahvistettaessa yksi merkittävistä haasteista on myös yksinäisyys, jonka vähentämisessä hyvät peruspalvelut voivat olla merkittävänä tukena.

Kuntaliitto toteaa, että selonteossa mainitaan harrastamisen Suomen mallin laajentamistarpeet. Kuntaliiton mukaan koulupäivän yhteydessä järjestetään muitakin merkityksellisiä hyvinvointia edistäviä palveluita, jotka olisi syytä huomioida vähintäänkin yhtä merkityksellisinä. Lähes kaikki kunnat tarjoavat aamu- ja iltapäivätoimintaa. Harrastamisen Suomen mallin lisäksi opetuksen järjestäjät voivat tarjota oppilaille maksutonta kerhotoimintaa koulupäivän aikana tai sen yhteydessä.

Lopuksi Kuntaliitto toteaa yleisenä trendinä sivistyspalveluiden järjestämisessä, että kunnat ovat myös tehneet merkittäviä panostuksia palveluverkkoon. Vaikka yksittäisten toimipisteiden tai oppilaitosten määrä on vähentynyt, on myös syntynyt uusia ns. monitoimikampuksia, jossa kasvatus- ja koulutuspalveluiden lisäksi tarjotaan kirjasto-, kulttuuri-, nuoriso- ja liikuntatoimen palveluita. Näin kunnan ylläpitämiä tiloja voidaan tehokkaasti ja monipuolisesti hyödyntää kuntalaisten parhaaksi.

SUOMEN KUNTALIITTO

Susanna Huovinen
varatoimitusjohtaja

Mari Sjöström
erityisasiantuntija

Suomen Kuntaliitto
www.kuntaliitto.fi
etunimi.sukunimi@kuntaliitto.fi

Finlands Kommunförbund
www.kommunforbundet.fi
fornamn.efternamn@kommunforbundet.fi